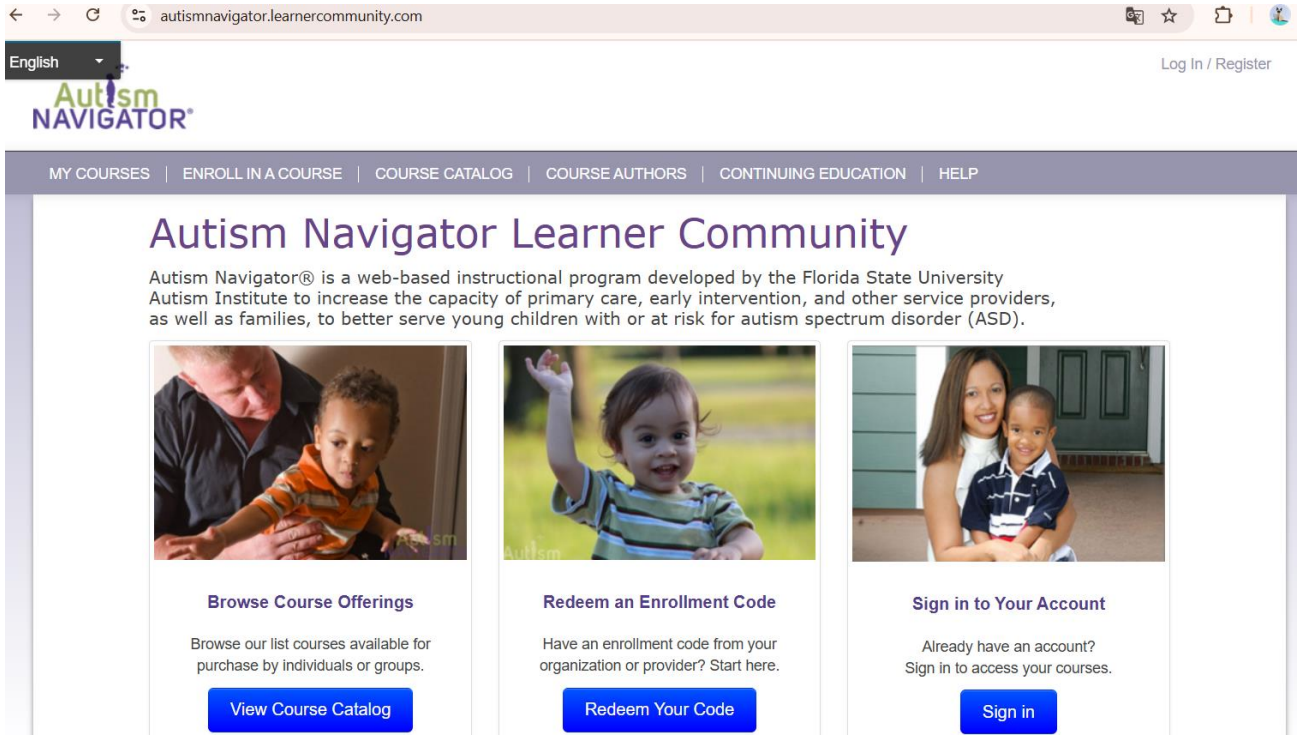
Att locka till samspel i vardagen– hitta rätt i lärande och lek

Elisabeth Nilsson Jobs
Fil dr
Leg psykolog
Specialist i klinisk psykologi

Utgångspunkter

Naturalistic Developmental Behavioral Interventions (NDBI): Early Social Interaction project

Autism, DSM-5

Begränsningar inom sociokommunikation:

A1 Bristande förmåga till social ömsesidighet, alltifrån t ex att personen avviker från det normalt förväntade i sitt sätt att närma sig andra och ger bristande gensvar i samtalet, till att personen endast i begränsad utsträckning delar intressen eller känslor med andra, till att personen inte alls tar initiativ till eller ger gensvar vid sociala interaktioner.

A2 Bristande förmåga till icke-verbalt kommunikativt beteende vid sociala interaktioner, alltifrån t ex bristande samstämmighet mellan verbal och icke-verbal kommunikation, till avvikelser i ögonkontakt och kroppsspråk eller bristande förståelse för och bruk av gester, till total frånvaro av ansiktsuttryck och icke-verbal kommunikation.

A3 Bristande förmåga att utveckla, bevara och förstå relationer, alltifrån t ex svårigheter att ändamålsenligt anpassa sitt beteende till olika sociala sammanhang, till svårigheter att leka låtsaslekar med andra eller att skaffa vänner, till avsaknad av intresse för jämnåriga.

Förekomst av begränsade och repetitiva beteenden (BRB):

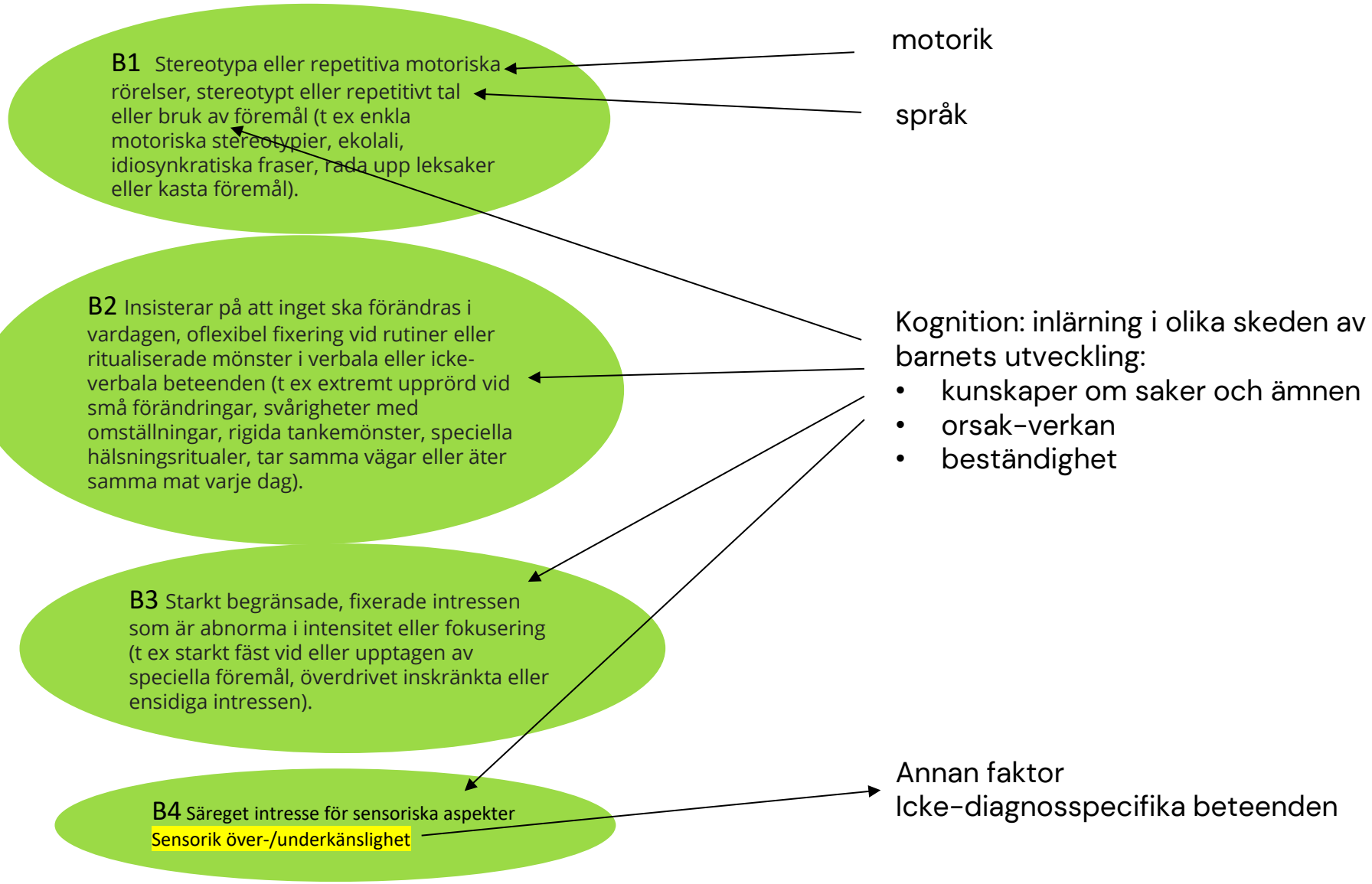
B1 Stereotypa eller repetitiva motoriska rörelser, stereotypt eller repetitivt tal eller bruk av föremål (t ex enkla motoriska stereotypier, ekolali, idiosynkratiska fraser, rada upp leksaker eller kasta föremål).

B2 Insisterar på att inget ska förändras i vardagen, oflexibel fixering vid rutiner eller ritualiserade mönster i verbala eller icke-verbala beteenden (t ex extremt upprörd vid små förändringar, svårigheter med omställningar, rigida tankemönster, speciella hälsningsritualer, tar samma vägar eller äter samma mat varje dag).

B3 Starkt begränsade, fixerade intressen som är abnorma i intensitet eller fokusering (t ex starkt fäst vid eller upptagen av speciella föremål, överdrivet inskränkta eller ensidiga intressen).

B4 Säreget intresse för sensoriska aspekter
Sensorik över-/underkänslighet

Begränsade och repetitiva beteenden är beteenden inom motorik, språk och kognition

Mini-D, DSM-5

Begränsade och repetitiva beteenden (BRB) finns i den typiska utvecklingen

- *Repetition*, *utforskande* och *inflexibilitet* är av central betydelse för tidig inlärning inom motorik, språk och kognition i den typiska utvecklingen.
- BRB aktiveras inför inlärningen av en viss färdighet för att därefter avklinga när barnet behärskar den.

- Olika BRB är aktiva under olika perioder:
  - → Sensoriska och motoriska BRB pikar de första 12-15 månaderna och förekommer mer sällan vid 24 månader.
  - → Rutinbundenhet och smala intresseområden ökar från 24 månader med pik runt 4 år som sedan har avtagit vid ca 6 år.

Leekam et al., 2011; Berry et al., 2018; Iverson & Thelen, 1999; Babik et al., 2022; L'Ecuyer et al., 2020; Lombo & Giménez-Amaya, 2014; Peters, 1983Berry et al., 2018; Gershkoff-Stowe & Thelen, 2004; Uljarević et al., 2017

Begränsade och repetitiva beteenden vid autism

- Vid autism bibehålls/kvarstår beteenden av utforskande, repetition och starka vanemönster högre upp i åldrarna.
- Beteenden som vi känner igen från tidig typisk utveckling blir nu atypiska eftersom de kvarstår i en mycket högre ålder vid autism.
- Barnet/personen kommer att fungerar som ett yngre barn inom vissa områden. Det gör att en och samma person exempelvis kan ha goda kunskaper inom mekanik men samtidigt vill undersöka delarna med munnen eller har adekvat språk och samtidigt använder inlärda fraser i hög grad.
- Barnets/personens sociokommunikation är försenad och kan antas vara påverkad av barnets fokus på att utforska.

(Crespi, 2020; Caldwell-Harris 2021: Nilsson Jobs 2024)

Att främja barnets lärande och sociala samspel i förskolan

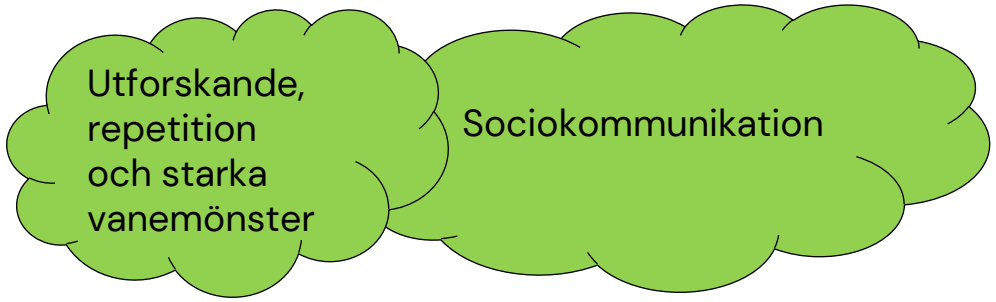
Utgångspunkter

- Många av det autistiska barnets beteenden och sociokommunikation är på en *mycket tidigare* utvecklingsnivå än vad som kan förväntas givets barnets (mentala) ålder.
- Många beteenden av utforskande, repetition och vanemönster är starka och begränsar barnets aktivitetsrepertoar. Barnet behöver stöd i att utöka den.
- Utforskande, repetition och starka vanemönster ligger ofta mycket närmare barnet än sociokommunikation. Barnet behöver extra stöd i att uppmärksamma sin sociala omgivning och att utveckla sociala färdigheter.
- För att veta på vilken nivå vi ska möta barnet och vilken nivå som är nästa steg behöver vi ha kunskap om tidig typisk utveckling inom motorik, kognition, språk och social interaktion.

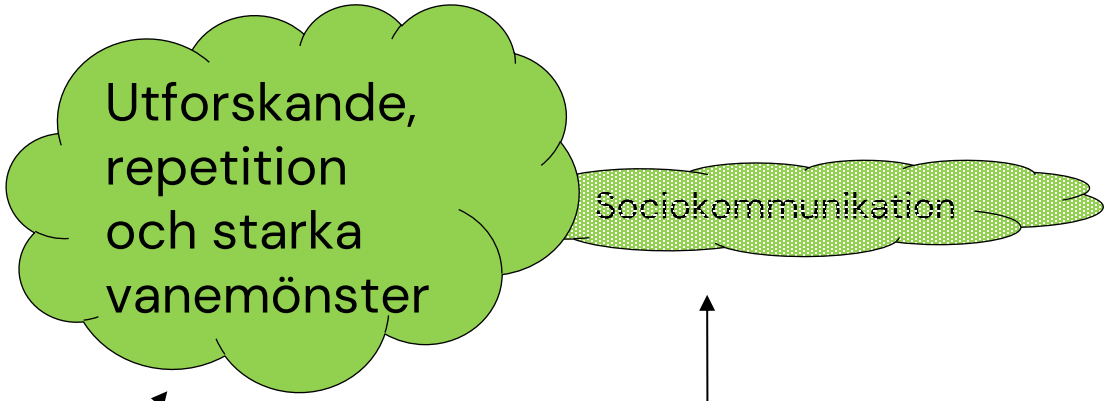
Ref: ”Three layer cake”: Early Social Interaction Projekt, Autism Navigator, Florida State University 2020

Typisk vs. autistisk profil

Typisk profil

Autistisk profil

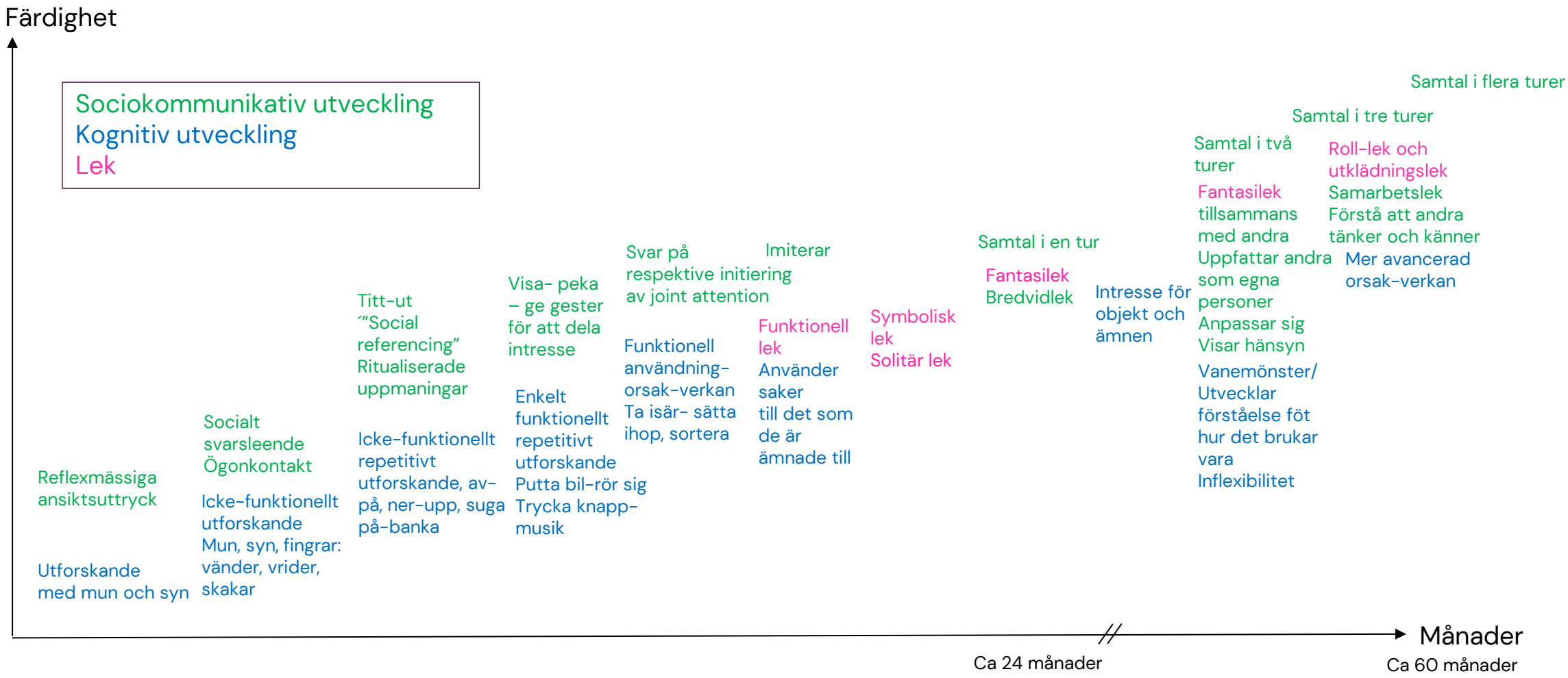

- Hitta nivån för barnets utforskande
- Utöka barnets läranderepertoar

- Hitta nivån
- Stärk sociokommunikationen med avstamp i det gemensamma utforskandet

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Typisk utveckling inom talat språk, sociokommunikation, kognition och lek

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

E Nilsson Jobs, 2025

Exempel sensorisk lek

- *Känn!* Klipp rutor av tyger (ex sammet, wetex) och papper (ex sandpapper) med olika färger och texturer och klistra fast på små rutor. Lägg ut rutorna och låt barnet känna. Hjälp barnet att känna om det är svårt och visa att du också känner. Kommentera, exempelvis här var det mjukt, oj så strävt, det kändes hårt, härligt, vilken röd!
- *Kläm på saker i påsen!* Skär små fiskformer eller andra former ur en kökssvamp. Lägg dem i en återförslutningsbar plastpåse. Fyll påsen med vatten (tillsätt några droppar blå karamellfärg om du vill). Placera påsen på en bricka och låt barnet röra vid och klämma på den. Kläm känn, kommentera och berätta vad du upplever.
- *Känn vinden!* Låt en lätt halsduk fladdra och falla ned på barnets mage eller rygg. Säg ”Nu kommer den, känn vinden!" Dra den sedan långsamt av barnet. Om barnet tycker det är intressant, prova igen.
- *Slå in det!* Vira in prasslande material i en halsduk och knyt ihop den. Låt barnet sträcka sig efter den, ta tag i den, klämma och skrynkla ihop den. Kommentera exempelvis: "Wow! Lyssna! Det skrynklar och knastrar!

Lärande av rutiner (aktivitetssekvenser)
Etablera varje steg innan nästa

Först Tallrik

Först- sen Tallrik på vagnen

Först- sen-sen-sen Tallrik på vagnen och bestick i hinken

Först- sen-sen-sen-sen-sen Tallrik på vagnen och bestick i hinken och servett i papperskorgen

Låt barnet få uppgifter.

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Exempel på att utöka repertoaren och stärka sociokommunikationen:

- Barnet snurrar på en bils hjul
- Du ser till att ha en likadan bil bredvid, snurrar på hjulen men börjar även utforska den på andra sätt. Visa barnet del för del och även delarna på barnets bil (stegvis och i barnets takt). Skapa en rutin för hur du undersöker del för del.
- Benämn bilens delar, färg, form och visa. Benämn det som barnet gör med bilen.
- Sitt så barnet kan se ditt ansikte och händer. Fånga upp röstljud/ord och imitera barnet. Visa barnet hur man ger varandra saker, exempelvis en annan bil och turas om att ha den i handen. Ta en filt och lek tittut med bilen.
- Låt barnet välja bil – tillvägagångssätt beroende på sociokommunikativ nivå:
  - → Lägg dem nära barnet så det kan plocka upp
  - → Du visar fram ”Den eller den?” och inväntar respons
  - → Du lägger dem på håll. Fråga och pekar ”Den eller den? Röd eller blå”) och inväntar pekning med eller utan röstljud

Enkla pedagogiska principer för ökat lärande och socialt samspel

Utgå från det som barnet gör i förskolevardagen.

- Följ barnets aktivitet och uppmärksamhet, gör samma
- Bemöt barnet utifrån lämplig språklig nivå: Klä ord för det barnet gör och det barnet och du gör tillsammans.
- Skapa förutsägbarhet och rutin.
- Bygg ut utforskanderepertoaren, bygg ut själv enligt samma procedur och upprepa.
- Låt barnet få en konkret uppgift/en aktiv roll i lärandet.
- Skapa samspel och turtagning runt utforskandet
  - → Imitera/anslut till barnets aktivitet/lek och försök gradvis utöka leken när det är möjligt: lägg till ett objekt, lägg till en del i ett lekskript
  - → Uppmuntra till att barnet uppmärksammar dig och att uppleva tillsammans
  - → Om barnet imiterar dig- fortsätt att imitera och försök starta turtagning. Förstärk ögonkontakt när barnet ger det.

Enkla pedagogiska principer för ökat lärande och socialt samspel

Undersök och bedöm:

- Vad gör barnet och på vilket sätt använder barnet sakerna? Vilken är nästa utvecklingsnivå?
- På vilken nivå uttrycker sig barnet? Vilken är nästa utvecklingsnivå?
- På vilken samspelsnivå är barnet? Vilken är nästa utvecklingsnivå?

Förbered:

- Din placering utifrån hur barnet är placerat: Inta position i höjd med barnet. Barnet ska kunna se ditt ansikte och händer och höra dig.
- Lekmaterial. Vad gör barnet? Har du en likadan sak till hands? Har du något liknande?

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Enkla pedagogiska principer för ökat lärande och socialt samspel

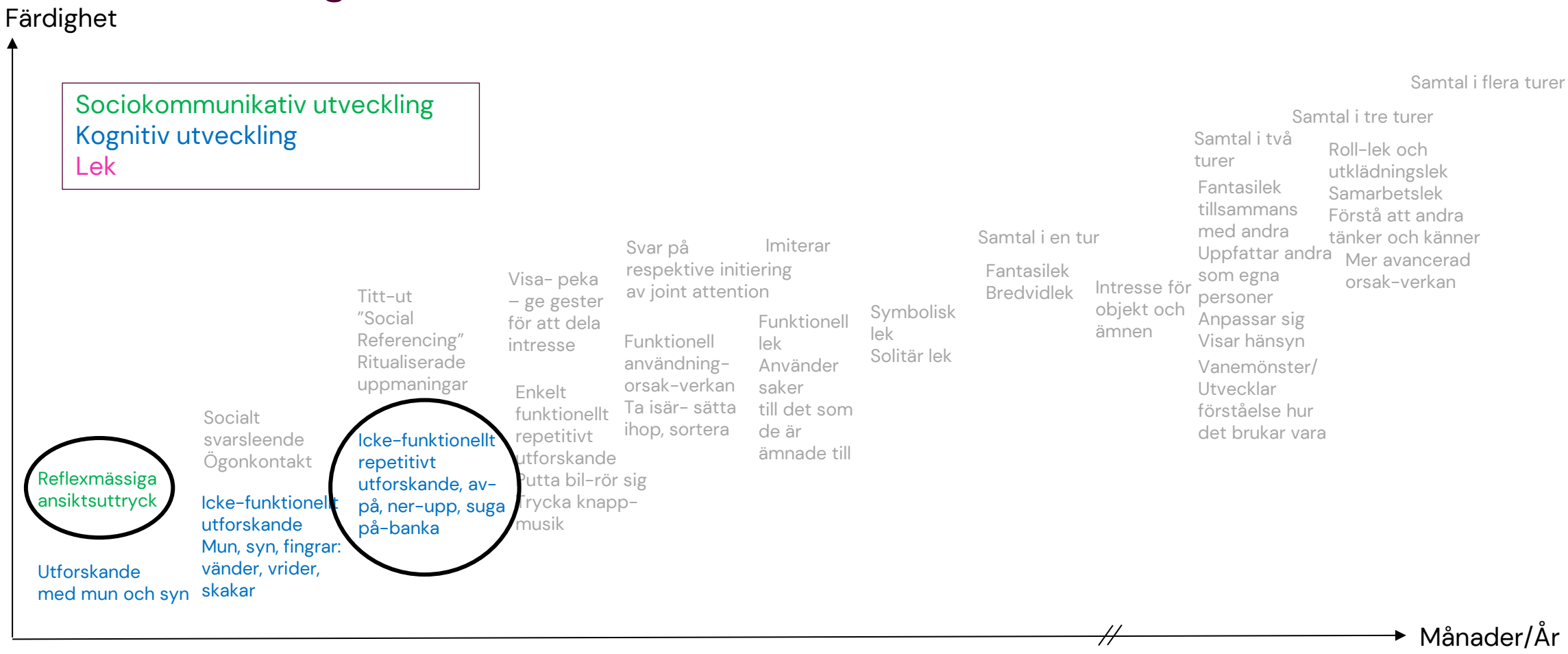
Förhållningsätt och genomförande:

- Var observant på dig själv: närma dig gradvis, var inte för ”på”- undersök vad som är ett acceptabelt avstånd för barnet. Vilken beröring är ok för barnet? Sök inte ögonkontakt på ett överdrivet sätt. Känn in barnets tempo.
- Var tydlig ”ha konturer” med lätt positiv ton – det skapar trygghet och säkerhet hos barnet.
- Ge inte upp, fortsätt vara modell, även om barnet inte ger tydlig respons.

  En vana ska skapas – det tar tid.
- Gå inte för snabbt fram. För in något nytt först när barnet fått in det föregående i sin repertoar.
- Observerar om barnet ter sig upprört genom att skrika, hoppa upp och ner, göra ljud, ordliknande uttryck eller ord som signalerar att barnet tycker något är obekvämt. **Backa**, vila och börja om med något av mindre betydelse för barnet.

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Utgå från barnets nivå
Var börjar du?
Vad är nästa steg?

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Stimulera icke-funktionellt utforskande och utöka repertoaren

Utforska saker om och om igen

- *Från hand till hand!* Vi bollar från hand till hand (hjälp barnet att lägga bollen eller någon annan sak först i ena handen, sedan den andra innan det kan själv) om och om igen.
- *Ta tag och släpp!* Hjälp barnet ta tag i en sak (innan det kan själv) och sedan släppa den. Ta upp den och gör om och om igen.
- *Bygg upp och riv ner!* Bygg torn med klossar och riv ner. Låt barnet bygga när han/hon/hen kan det.

Mot enkel funktionell repetitiv lek och orsak-verkan:

- *Stäng av sätt på!* Dansa till musik, stäng av, och sätt på. Sätt på och stäng av en kran. Tänd och släck lampan. Upprepa flera gånger.
- *Utforska köksredskap om och om igen*! Vispa med vispen, rör med sleven i kastrullen (som kanske är fylld med lite vatten) osv. Gör uppehåll och sätt igång och vispa eller röra igen.
- *Utforska fram och bak!* Hitta saker som ser olika ut på fram och baksidan. Visa och berätta först om den ena sidan sedan om den andra.

Stimulera socialt svarsleende och ögonkontakt med icke-funktionellt utforskande

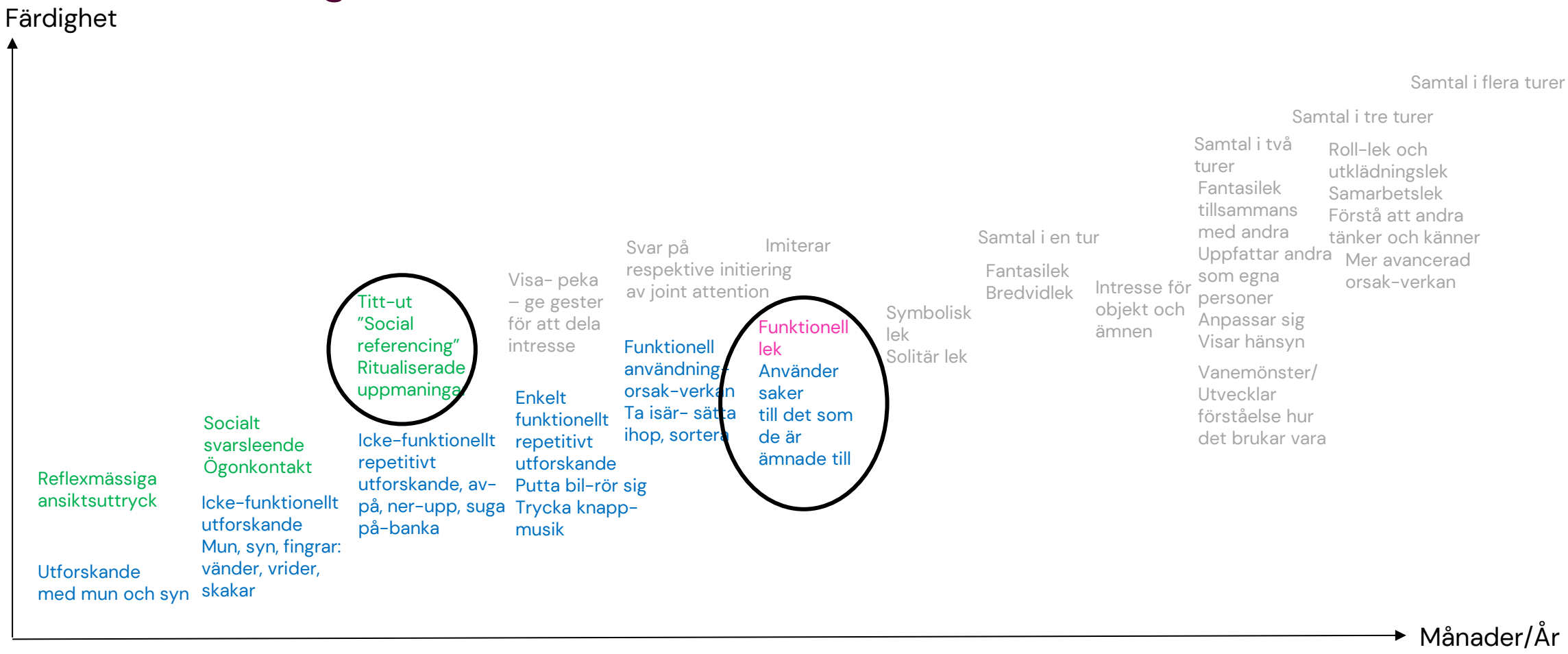
Placera dig så att barnet ser aktiviteten och dig. Var i nivå med barnet. Klä allt i ord. Rikta dig mot barnet och skapa förväntan. Låt barnet pröva.

- *Oj, den flyger!* Blanda ihop en fast deg. Tryck ut i en lätt stekpanna och visa hur degen kan slängas runt med en stekspade eller bara genom att röra på stekpannan. Berätta och visa, håll ut på det lite och skapa förväntan: ”Oj, den flyger” – invänta ljud, leende eller ögonkontakt en kort stund – svara med olika modaliteter. Gå vidare och gör igen.

- *Låter olika!* Lägg i olika saker i burkar, ex okokta makaroner, flingor, hårt bröd, chiafrön etc. Skaka på burkarna. Berätta att det låter olika. Skaka på varje burk – invänta ljud, leende eller ögonkontakt en kort stund – svara med samma respons, exempelvis ljud och lägg till leende och ögonkontakt. Gå vidare och gör igen.

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Utgå från barnets nivå
Var börjar du?
Vad är nästa steg?

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Stimulera funktionell lek och utöka repertoaren

- *Vi prövar hur saker fungerar!* Visa barnet (på låtsas) saker de är van vid att leka med “Titta, en telefon. Så här gör man när man talar i telefon” Titta, en mugg. Så här gör man när man dricker ur en mugg” “Titta, en borste. Så här gör man när man borstar håret”. Utöka sedan med saker som barnet inte upptäckt tidigare och dess funktion. ”Titta, här är en soptunna. Vi slänger skräp i den. Så här gör man!”; ”Titta, en bok. Den bläddrar vi i. Så här gör man!” Hjälp barnet att pröva (få en uppgift), exempelvis slänga, bläddra.

- *Vi sorterar, de här är lika!* Ta fram tre olika frukter- några stycken av varje. Lägg huller om buller. Sortera sedan och benämn form, färg och vad varje frukt heter. Lägg huller om buller och sortera igen. Gör motsvarande med exempelvis knappar, olika klädesplagg etc. Säg ”Din tur!” Låt barnet lägga som det tycker. Du kan placera i korrekt kategori efter. Berätta och beskriv varför.

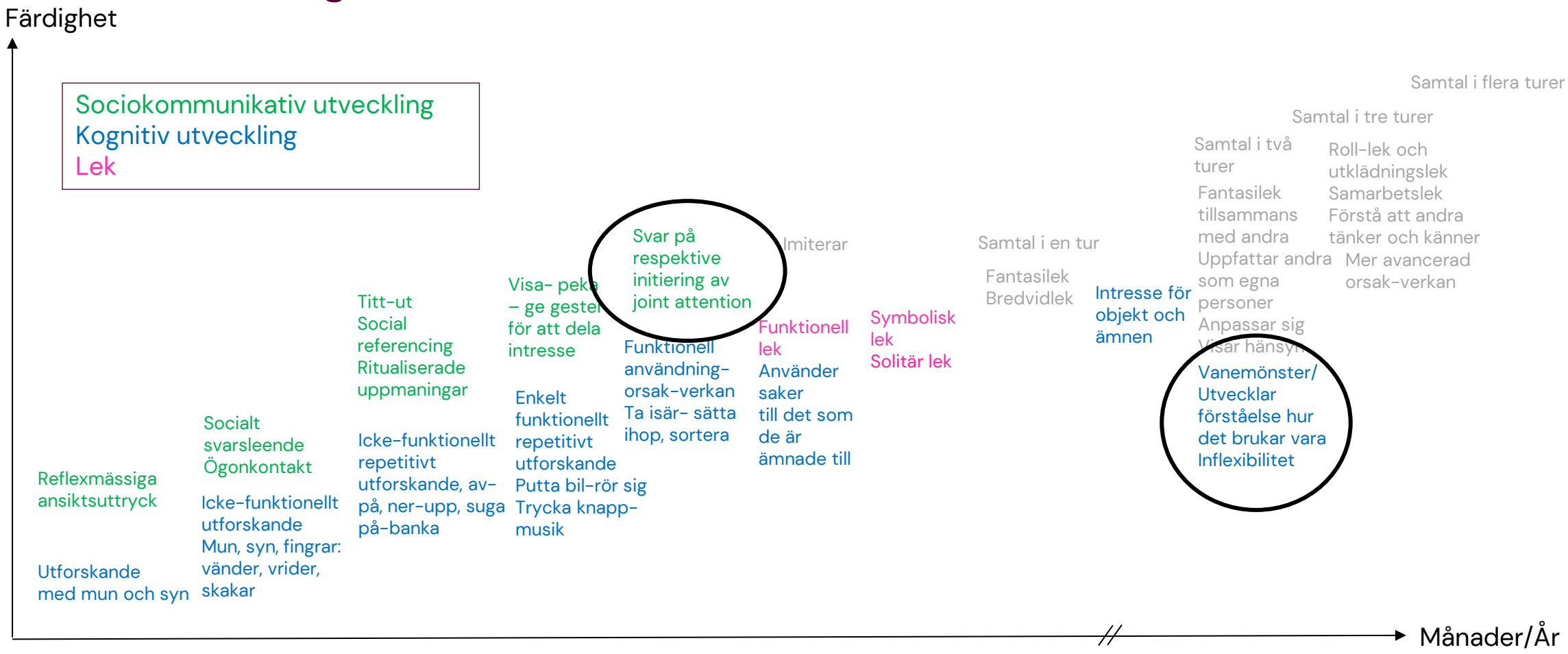
Stimulera titt-ut och vara modell för visa- ge –peka gester med funktionell lek

Placera dig så att barnet ser aktiviteten och dig. Var i nivå med barnet. Klä allt i ord. Rikta dig mot barnet och skapa förväntan. Låt barnet pröva.

- *Vi hittar saker!* Gör en borg av kuddar. Göm en sak som barnet vet namnet på och utbrist “Var är XXX? Vi måste hitta den. Kryp runt bland kuddarna och hitta saken. Visa upp den, le och titta på barnet “Här är den!”. Gör om igen med en annan sak som barnet vet namnet på. Låtsas vid tillfälle att du inte ser saken och fråga ”Var är den?” Se om barnet pekar. Annars pekar du (hjälp barnet att peka) ”Där är den ju!” Vänd dig mot barnet, invänta eventuellt blickutbyte, visa glädje. Gör om igen.
- *Vi torkar:* Torka exempelvis en kökslucka nära golvet. Ge barnet trasan “Din tur! Nu sköljer vi trasan och min tur! Så där, din tur! Sjung en städsång, ex början på Fjäriln vingar “Städa, städa, städa, städa, har du sett vad fint det blir...” När rutinen är etablerad – Invänta ”ett bid” från barnet att vilja ha trasan. Klä i ord: ”Du vill ha trasa” – ta lätt barnets arm och sträck ut och lägg trasan i barnets hand och säg ”Här får du trasan”. Lägg trasan lite utom räckhåll och invänta bid. ”Var är trasan?” Peka själv och försök få barnet ett peka. ”Där är trasan”. Fråga igen ”Var är trasan?” Om barnet inte pekar, peka själv, lägg trasan närmare så barnet når den. Pröva igen.

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Utgå från barnets nivå
Var börjar du?
Vad är nästa steg?

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Stimulera flexibilitet och utöka repertoaren

- *Oj, vad kom den ifrån?* Välj situationer där barnet etablerat ett vanemönster om hur vissa saker och ting ska vara. Introducera en likadan sak som barnet har. Säg, ”Oj, vad kom den ifrån”, ”Det är ju samma”. ”Vi ställer den bredvid samma”. Om barnet inte vill ha den där, säg ”Vi sätter den här på sidan”. Upprepa med flera av de saker barnet har i aktiviteten. Introducera en ny sak som du vet att barnet brukar vara intresserad av. Säg ”Det är ju en XXX”. Var ska den stå? Försök ställa saken bland de andra sakerna som barnet håller på med. Om barnet protesterar säg ”Ja just, den ska stå här”. Ställ den på sidan så barnet kan se saken. Upprepa med några andra saker på samma sätt. Klä i ord vad du gör. ”Här står sakerna (benämn) som du satt upp och här står sakerna (benämn) som jag ställt upp.
- *Det här är också en...* Välj saker som du vet att barnet gärna sysselsätter sig med och som det gärna vill ska omfatta samma saker. Introducera en sak av samma kategori. Klä i ord. ”Titta, dina dockor. Det här är också en docka. Den kan vara med. Oj, nu kom en till”. ”Titta, en pinne. Här är flera. De kan också ligga här”.

Stimulera delad uppmärksamhet och samspel i vanemönster

Placera dig så att barnet ser aktiviteten och dig. Var i nivå med barnet. Klä allt i ord. Rikta dig mot barnet och skapa förväntan. Låt barnet pröva.

- *Men den är ju likadan!* Hitta stunder där barnet håller på med sina saker. Lägg en likadan sak lite länger bort. Säg, peka och försök ”dirigera” barnets blick ”Titta, där är en likadan, har du sett. Den kan ligga på flera ställen”. Fånga barnets blick och dela glädje.
- *Vad knasigt!* Lägg saker du vet barnet brukar leka med. Placera dem på oväntade ställen. I lampan, på toan eller i papperskorgen. Fånga barnets uppmärksamhet (benämn, peka, skifta blicken). ”Vad knasigt” och locka till skratt. Blanda sedan in nya saker att upptäcka på knasiga ställen. ”Vad knasigt!”

Elisabeth Nilsson Jobs. KIND, Karolinska Institutet 2025

Utbilda dig på KIND!

Kurser https://ki.se/kind/kurser-pa-kind

Föreläsningar och seminarier https://ki.se/kind/seminarium-och-forelasningar

Följ oss på Facebook https://www.facebook.com/kindkarolinskainstitutet/